

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycanın müasir multikulturalizm siyasətinin banisidir

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 11 yanvar 2016-cı il tarixli sərəncamı ilə 2016-cı il ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan edilmişdir. Multikulturalizmin Azərbaycanın rəsmi siyasəti səviyyəsə yüksəlməsi, bu siyasətin bir çox mütərəqqi beynəlxalq təşkilatlar və dövlətlər tərəfindən rəğbətlə qarşılanması və ən yüksək səviyyədə dəfələrlə razılıqla vurğulanması da heç kəs üçün sirr deyildir.

Multikulturalizm nədir? Bu, ilk növbədə, bir ölkədə mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirində müəyyən “keyfiyyət”ə nail olunmasına yönəlmiş demokratik dövlət strategiyasıdır. Multikulturalizm hamı tərəfindən tanınan, müxtəlif mədəniyyətlərə tolerant münasibətə əsaslanan dinc, yanaşı yaşama prinsipi-dir. Azərbaycan üçün fərqli baxışlara, adətlərə, vərdişlərə dözümlülük mövqeyi bəsləmək, əlbəttə, təbiidir. Müxtəlif xalqların, millətlərin və dinlərin xüsusiyyətlərinə tolerant münasibət azərbaycanlıların mentalitetinə xasdır.

Azərbaycan Respublikası çoxmillətli ölkədir. Xalq dövləti təşkil edən etnosdan - Azərbaycan türklərindən və avtohton milli azlıqlardan - udinlərdən, ingiloylardan, qırzlardan, xınalıqlardan, buduqlardan, tatlardan, talışlardan, ləzgilərdən və b. təşkil olunmuşdur. Bu millətlərin tarixən Azərbaycandan başqa vətənləri olmamışdır. Buna görə də Azərbaycan türkləri ilə birlikdə vahid politetik Azərbaycan millətinin nümayəndələri hesab olunurlar. Onlardan başqa, respublikada ruslar, ukraynalılar, beloruslar, kürdlər, yəhudilər, yunanlar, almanlar və tatarlar yaşayırlar. Bu milli azlıqların hər birinin müvafiq olaraq tarixi Vətəni vardır və Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqlara aid edilir. Təkcə Bakıda iyirmidən yuxarı müxtəlif mədəni icma fəaliyyət göstərir. Bunların arasında rusların, ukraynalıların, kürdlərin, lakların, ləzgilərin, tatarların, tatarların, gürcülərin, ingiloyların, talışların, avarların, Axişqa türklərinin, Avropa və dağ yəhudilərinin, gürcü yəhudilərinin, alman və yunanların cəmiyyətləri vardır. Ümumiyyətlə, etnik azlıqların kompakt şəkildə yaşadıqları bütün rayonlarda belə icmalar mövcuddur.

Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunması işində ən vacib olanı ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü və göstərişi ilə bu məsələnin hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunmasıdır. Multikulturalizm siyasətinin əsasını təşkil edən tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində aydın şəkildə təsbit edilmişdir. Bununla bağlı “Bərabərlik hüququ” (maddə 25, bənd 3), “Milli mənsubiyyət hüququ” (maddə 44, bəndlər 1, 2), “Ana dilindən istifadə hüququ” (maddə 45, bəndlər 1, 2) və başqa maddələri göstərmək olar.

Ulu öndər haqlı olaraq multikul-

turalizm siyasətini ölkənin demokratik inkişafının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqların hüquq və azadlıqlarının, o cümlədən etnik-mədəni, dini dəyərlərinin qorunmasını demokratiyanın mühüm prinsipi olan əsas insan hüquq və azadlıqları kontekstində görürdü. Ulu öndərin rəhbərliyi ilə demokratik inkişaf yoluna çıxmış Azərbaycan Respublikası, onun qeyd etdiyi kimi, “dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşlarının eyni hüquqlara malik olmalarını” təmin etməli idi.

Təbii olaraq, ulu öndər etnik millətçiliyə alternativ kimi bütövlükdə Azərbaycan xalqının və cəmiyyətinin, eyni zamanda Azərbaycan dövlətçiliyinin yüksəlişini şərtləndirən və multikulturalizmin əsas mənavi bazası olan azərbaycançılıq prinsipini milli ideologiya kimi irəli sürdü. O, qeyd etdi ki, etnik millətçilik, mahiyyət etibarilə, etnik separatizmə, xalqlar arasında münaqişəyə gətirib çıxarır. Azərbaycançılıq ideologiyası isə dinindən, dilindən, irqindən asılı olmayaraq, ölkədə yaşayan bütün vətəndaşları birləşdirir. Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, həqiqətən də “Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir. Ərazimizdə yaşayan azərbaycanlı da, ləzgi də, avar da, kürd də, talış da, udin də, kumuk da, başqası da - bütövlükdə hamısı azərbaycanlıdır”.

Heydər Əliyev göstəirdi ki, “azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənavi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən - integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

Multikulturalizm cəmiyyətdə təzahür edən çoxnövlü mədəni müxtəlifliyin növlərindən biridir. Bundan başqa, multikulturalizmlə əlaqədar olan izolyasionizm (təcridətmə), assimilyasiya və aparteid kimi digər təzahürləri də qeyd etmək olar.

Izolyasionizm elə bir siyasətdir ki, o, milli azlıqların ölkəyə daxil olub orada məskunlaşmaqla mədəni müxtəlifliyin formalaşmasının qarşısını alır. Nümunə kimi, 1901-ci ildə Avstraliyada qəbul olunmuş “İmmiqrasiya haqqında Qanunu” göstərmək olar;

Assimilyasiya - izolyasionizmə alternativ olan siyasətdir. Bu siyasət hakim mədəniyyət tərəfindən öz içərisində milli azlıqların və ölkəyə yeni daxil olanların mədəniyyətlərinin eridilməsini nəzərdə tutur;

Aparteid - müəyyən qrup adamların assimilyasiyasına mane olmaq məqsədilə onların izolyasionizmə (təcridinə) yönəlmiş siyasətdir.

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq, qeyd edək ki, bölgələrin tarixi inkişafındakı müxtəlifliyə uyğun olaraq, həmçinin multikulturalizmin də müxtəlif modelləri mövcuddur. Bu spesifik modellərin arasında Amerika, İsveç, Avstraliya və Kanada modellərini xüsusi qeyd etmək olar.

Multikulturalizmin Amerika

modeli 1960-cı illərin ortalarından etibarən ABŞ anqlo-saksonları immiqrantlarla bir yerə qatan bir növ “əridici qazan” (Buna bəzən “əridici pota” da deyirlər.) rolunu oynayırdı. Bu “qazanda” anqlo-saksonlar üstün mövqeyə malik idilər. Lakin bir müddət keçdikdən sonra “Əridici qazan” proqramı multikulturalizm ideologiyası ilə əvəz olundu. Bunun əsas səbəbi iki mühüm qanunun - “Vətəndaş Hüquqlarına dair Qanun” (1964) və “İmmiqrasiya haqqında Qanun” (1965) - qəbul edilməsi idi. Birinci qanun ölkədə anqlo-saksonların mövqələrini bir qədər zəiflətməklə yanaşı, bütün millətlərin bərabərliyini təmin etdi. İkinci qanun isə ölkəyə immiqrasiyanı sürətləndirdi.

Bu gün biz ABŞ-in multikultural siyasətində bir tərəfdən - mühacirlərin Amerika cəmiyyətinin dəyərlərini qəbul etməsini; digər tərəfdən isə - etnik və irqçi ekstremizmin qarşısını alan əlavə mexanizmlərin formalaşması kimi bu cəmiyyətdə etno-mədəni oxşarlığın çatışmazlığını görürük.

Multikulturalizmin İsveç modelinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, cəmiyyətdə mədəni müxtəlifliyin saxlanılmasında dövlət fəal rol oynayır. İsveçin multikultural siyasətinin əsas istiqamətləri - dil və təhsil strategiyalarıdır. Bu strategiyalar immiqrantları həm öz doğma dillərini, həm də İsveç dilini öyrənməyə sövq edir. İsveç hökuməti ölkədəki mədəni müxtəlifliyə vacib və zəruri olan bir reallıq kimi yanaşır.

Multikulturalizmin Avstraliya modeli multikultural cəmiyyətin

formalaşması uzun müddət dövlət tərəfindən təqib edilən izolyasionizm siyasəti ilə müşayiət olunmuşdu. 1901-ci ildə Avstraliyada qəbul olunmuş “İmmiqrasiya haqqında Qanun” izolyasionizm siyasətinin idarə olunmasında hakim elita üçün əsas inzibati rol oynamışdır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, “multikulturalizm” termini siyasi leksikona ilk dəfə 1970-ci ildə - Avstraliyada immiqrasiya naziri vəzifəsində çalışmış Al Kresbi tərəfindən daxil edilmişdir. O, anglo-sakslarla yeni avstraliyalılar arasındakı nifaqın aradan götürülməsinə çox şey göstərmişdir. 1979-cu ildə hökumət Mədəni Müxtəlifliyin Problemləri üzrə Avstraliya İnstitutunu, 1987-ci ildə isə Multikulturalizm Problemləri Komitəsini yaratdı. Bu, Avstraliya dövlətinin immiqrasiya siyasətində necə mühüm rol oynadığının və onun irqçilikdən multikulturallığa qədər inkişafında əldə etdiyi parlaq uğurların göstəricisidir.

Multikulturalizmin Kanada modeli. Kanadada multikultural cəmiyyətin formalaşması 1960-cı illərə təsadüf edir. Kanada hökuməti əhalinin irqi, etnik və konfessional müxtəlifliyini qəbul edirdi ki, bu da Kanada cəmiyyətinin əsas milli xüsusiyyətinə çevrilmişdi. Bu o deməkdir ki, multikulturalizm kanadalıların ən mühüm milli xüsusiyyətlərindən biridir. Bu ölkədə multikulturalizm Azadlıq və Hüquqlar üzrə Kanada Nizamnaməsinin 27-ci maddəsi ilə qorunur.

ABŞ və Avstraliyadan fərqli ola-

raq, Kanadada etnik azlıqlara münasibətdə hakim etnik qrup tərəfindən assimilyasiya siyasəti yeridilmir. Kanadada hər bir etnik qrupun üzvləri öz ana dilindən azad şəkildə istifadə etmək, həmçinin öz doğma dillərində təhsil almaq hüququna malikdirlər. Bu vacib situasiya Kanadada yaşayan etnik azlıqların öz mədəni dəyərlərini qoruyub bilməsinə şərait yaradır.

Avropa üzrə ilk etnik konfliktlər ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində Bolqarıstanda başlamışdır. Buna səbəb səksəninci illərin ortalarında Bolqarıstanın o vaxtkı rəhbərliyinin etnik, aborigen müsəlmanların ərəb-türk mənşəli adlarını slavyan adlarına dəyişməsi idi. Onlara öz dillərində danışmaq və məscidlərdə öz ibadətlərini etməyi qadağan etmişdilər. 1989-cu ildə bu siyasətə qarşı etiraz əlaməti olaraq müsəlmanların kütləvi tətiləri və yürüşləri başlandı. Vəziyyəti əldə saxlamaq üçün kommunist hakimiyyəti dörd yüz min türk vətəndaşını respublikadan çıxardı.

Lakin bu, vəziyyəti daha da gərginləşdirdi və ölkənin üzərini qara buludlar aldı. Lakin hakimiyyətə demokratik qüvvələr gəldi və türklərin, eləcə də bütün müsəlmanların problemləri həll edildi, onlara öz partiyalarını yaratmağa izin verildi, digər zəhmətkeşlər kimi hüquq və azadlıqlardan istifadə etməyə başladılar.

Avropanın digər ölkələrinin – Almaniya, Fransa, ardınca da Böyük Britaniyanın bu kontekstdən öncə multikulturalizm siyasətinin iflasa uğramasını bəyan edib, daha sonra “sözəndən işə keçərək” xaricdən ölkəyə giriş qaydalarını sərtləşdirmələri də tamamilə anlaşılmazdır. Bu, tarixən belə olub və müasir şəraitdə Qərbin multikulturalizmi inkar etmələrinin mahiyyətində bir ekoistlik, aparteid elementləri dayanır. Özü də bu tendensiya yeni deyil.

Rus siyasətçisi L.Slutskiyə görə, burada bir neçə ssenari nəzərdən keçirilə bilər. Birinci ssenari - “assimilyasiya getmədən integrasiya”, yeni mononasional - birmillətli dövlət qurmaq cəhdlərinin perspektivsiz olması və ya separatçı əhvalruhiyyənin daha da artması ilə müşahidə olunan bu cür səylərin iflasa uğraması səbəbindən onlardan imtina etməkdən ibarətdir. Burada multikulturalizm bu imtinanın konstitusional-hüquqi rəsmiləşdirilməsi bazası olaraq, eyni zamanda, ən geniş “mədəni plüralizm”, vahid vətəndaş identikliyi və dövlət bütövlüyü kimi anlayışların birlikdə mövcud olmasına inam kimi çıxış edir. Bu, Kanada modelidir. İkinci ssenari - “əks diskriminasiyadır” (“diskriminatorların diskriminasiyası”): özünü xüsusi cəmiyyətin demografik quruluşu və onun sosial strategiyası arasındakı fərqlərdə bürüzə verən tarixi və ya sosial ədalətsizlik, yaxud diskriminasiyanın aradan qaldırılması yolu ilə müxtəlif irq, etnos və dinlərin nümayəndələrinin hüquq bərabərliyinin qazanılmasında göstərir; bu ssenaridə bir qayda olaraq, “affirmative action”a (diskriminasiyanı kompensasiya edən imtiyaz, prefe-

rensiya, güzəştlərin təqdim edilməsi) üstünlük verilir - bu, ABŞ modelidir. Daha sonrakı “funksional tolerantlıq” ssenarisi hansısa dövlətin iqtisadi konyunkturadan asılılığı zamanı müvəqqəti şəkildə xarici işçi qüvvəsini dəvət və ya qəbul etməsi hallarında baş tutur; bu zaman qastarbayterlər tam dəyərli vətəndaşlıq hüquqları almasalar da, öz “identikliklərini” saxlayaraq işləmək və yaşamaq hüquqlarına malik olurlar - bu da Almaniya modelidir.

Fikrimizcə, bu gün multikultural bazanın əsasında qurulması mümkün olan sonuncu ssenari “xırdalanma” ssenarisidir. Bu ssenari ölkənin xarici imicinin yaxşılaşdırılmasına və əmək resursları çatışmazlığının aradan qaldırılması üçün mühacirlərin cəlb edilməsinə yönəlmişdir. Beləliklə, dövlət mühacirləri onların etnokulturoloji fərqlərini saxlayaraq ölkədə yaşamağa təşviq edir, ancaq bir şərtlə ki, onlar loyallı olsun və demokratik cəmiyyətin baza dəyərlərini, prinsiplərini qəbul etsinlər - bu, artıq Avstraliya modelidir.

Kanada, ABŞ, Almaniya, Avstraliya - 4 fərqli model. Bu modellərin hamısı ötən əsrin 60-70-ci illərində işləni b hazırlanmışdır. Bu, o zamanlar idi ki, Avropa liberal düşüncəsinin müsəlman aləminə, Avropadakı müsəlman ekspansiyasına qarşı qoyacaq bir şey tapması zəruri idi. O vaxt “ümumi tolerantlıq və assimilyasiya” ideyası ideal görünürdü.

Dörd ssenaridən sonuncusu daha praqmatik təsirə malikdir. Avstraliya qanunu və qeyri-qanuni mühacirlərə qarşı öz mövqeyini kifayət qədər sərt və ardıcıl şəkildə həyata keçirir. “İşləmək istəyirsiniz? - Kollektivdə işləməyi bacarırsınızsa, xoş gəlmisiniz! Yox? - Qayıdın vətəninizə. İşçiyə ehtiyacımız yoxdur”. Avropa və Amerika üçün belə yanaşma bir sıra səbəblərdən yolverilməzdir: Avropa seçim qarşısında durur - ya yeni işçi qüvvəsinin cəlb edilməsi sürətini saxlamaq (tələbat ildə yüz min insandır), ya da onları itirmək.

Burada bizim günlərdə bütün dünyanın gündəmində duran qaçqın-köçkün problemini də xatırlatmaq gərəkdir.

Bu gün Avropada multikulturalizmin iflası, əslində, bu ölkələrin siyasi elitasının son dərəcə təhlükəli səhvi kimi də dəyərləndirilə bilər. İndi Avropanın bir sıra ölkələrində qaçqın və köçkün dalğası bir vaxtlar stabil qorünən cəmiyyətləri əməlli-başlı dalğalandırmaqda və parçalamaqdadır.

Onlardan fərqli olaraq, Azərbaycan multikulturalizm fəlsəfəsi və canlı təcrübəsi bütün dünya ölkələrini fəth etmək yolundadır. İndi dünyanın 13, Azərbaycanın 28 ali məktəbində “Multikulturalizmə giriş” və “Azərbaycan multikulturalizmi” fənləri tədris olunur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan multikulturalizminin siyasi və hüquqi banisi - ümummilli lider Heydər Əliyevdir. O, neçə illər öncə çox böyük uzaqgörənliklə həm Azərbaycan Konstitusiyasında, həm də bir çox qanunlarda Azərbaycan multikulturalizmini əks

etdirən bir çox müddəaların yer almasını təmin etmişdir. Multikulturalizmin vətəndaşlarımızın həyat tərzinə çevrilməsi, onun inkişafının ən yüksək mərhələsidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi nəticəsində Azərbaycan, tarixən sahib olduğu tolerantlıq və multikulturalizm ənənələrini hüquqi və siyasi müstəvidə yenidən bərpa etdi. Ulu öndər Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən, müdrik siyasəti ilə əsrlər boyu formalaşan çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirərək, onu keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırdı. Onun rəhbərliyi ilə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət hazırda Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Bir neçə gün əvvəl Bakıda keçirilən BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumu dünya üzrə ölkəmizin multikultural prinsiplərin əsas daşıyıcılarından biri olduğunu növbəti dəfə təsdiq etmişdir. Forumda 147 xarici ölkədən 1500-dən çox qonaq iştirak edib. Ümumi qeydiyyatdan keçənlərin sayı 4300-dən çox olub. Forumda 120-dən çox yüksək səviyyəli hökumət və beynəlxalq qurum rəsmisi təmsil olunub.

Bu mətbəər beynəlxalq tədbirdə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı parlaq, bənzərsiz və yaddaqalan olmuşdur. Prezident İlham Əliyev demişdir ki, Azərbaycan əsrlər boyu dinlər, mədəniyyətlər və sivilizasiyaların bir araya gəldiyi məkan olmuşdur. Biz Şərq ilə Qərb arasında yalnız coğrafi körpü deyil, həm də mədəniyyət körpüsüyük. Əsrlər boyu müxtəlif dinlərin və mədəniyyətlərin nümayəndələri Azərbaycanda sülh şəraitində və ləyaqətlə yaşayıblar. Dini dözümlülük və multikulturalizm burada hər zaman mövcud olmuşdur. Multikulturalizm sözü mövcud olmadığı bir zamanda belə, həmin ideyalar da im yaşayıb. Bunun nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan çoxmillətli və çoxkonfessiyalı ölkədir. Burada bütün dinlərin və etnik qrupların nümayəndələri sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayırlar. Bu, bizim ən böyük sərvətimizdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti multikulturalizm siyasi modelinin assimilyasiya və izolyasiya kimi digər mümkün siyasi modellərdən qat-qat üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qıymatəndiririk və qoruyub saxlayacağıq” deyən ulu öndər bütün sonrakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəltdi. Fikiriləri Heydər Əliyevin uzaqgörənliklə dediyi fikirlə də tamamlamaq istəyirəm: “Dövlət, ölkə nə qədər çox xalqı birləşdirsə, bir o qədər zəngin olur, çünki onların hər biri... ümumdünya mədəniyyətinə və sivilizasiyasına öz töhfəsini verir”.

Kamaləddin QAFAROV,
Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin deputatı.